

TRABZON'UN RUS DONANMASINCA BOMBARDIMANI ve BOMBARDIMANIN TRABZON'A ETKİLERİ (1914-1916)

Mehmet Akif BAL*

ÖZET

I. Dünya Savaşı sırasında, Trabzon'un stratejik bir konumda bulunması ve Rusların buradaki geçiş bölgelerini elde tutmak istemesi, Trabzon'u hedef haline getirmişti. Aynı zamanda bu bölge, Doğu Anadolu'nun kontrolü için büyük önem taşıymıştı. Rus donanması bu nedenlerden ötürü bölge üzerinde yoğunlaşmaya karar verdi ve Trabzon'u yoğun şekilde vurdu. Civar bölgelere de büyük hasar veren bu olaylar, Rus kara ordusunun ilerlemesini sağladı. Eğer Rus donanması bombardımanda başarılı olmasaydı, Rus kara orduları o an buldukları konumda olamayacaktı. Bombardımanın yıkıp geçtiği Trabzon, ekonomik ve sosyal açıdan geriledi. Burada yaşanan olaylar, Trabzon'un güncel yaşamında da kötü sonuçlar doğurdu. Halk, Trabzon'u terk ederek daha güvenli yerlere göç etmek zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı Devleti, Ordu, Bombardıman, Savaş, Donanma

THE BOMBARDMENT OF TRABZON BY THE RUSSIAN NAVY AND EFFECTS OF THE BOMBARDMENT ON TRABZON (1914 - 1916)

ABSTRACT

During the I. World War, Trabzon became the target of Russian Enemy Forces. The Russians who lived in Trabzon wanted it to be part of their own place. Because Trabzon's strategical point, transportation field was really important to control Eastern Anatolia. The Russian Navy's decided to work out on there because of these reasons. They bombed everywhere in Trabzon and also went on bom-

---

* Vefa Lisesi Tarih Öğretmeni.

bing on the coast of Black Sea. It destroyed nearby places and made The Russian ships to continue on their way. So, we can say that they wouldn't have succeed in it, if the Russian Armed Forces didn't help them. Because in the places that they didn't, the Russian ships couldn't make what they planned real. But whatever it happened, the bombing devastated Trabzon and finished its economy and social life. The people were forced to immigrant to other places because of these. All the things that were lived was going to bring the bad ends to Trabzon's public life...

Key Words: Russian, Ottoman, Armed Forces, The bombing, War, Navy.

GİRİŞ

20. Yüzyılda Avrupa'daki büyük güçlerin sömürgecilik doğrultusundaki paylaşım hesapları karşısında, Osmanlı Devleti bu gelişmelere fazla kayıtsız kalamadı. Çünkü, iç bütünlüğünü sağlamayı ve esasen bu doğrultuda dış siyasette de yalnız kalmamayı, izlediği politikaların ana hareket noktası olarak gören Osmanlı Devleti, pek çok güçlü Batılı devletle münasebetler geliştirmeye çalıştı. Aslında Osmanlı Devleti'nin bu politik çizgisi (denge siyaseti) uzun zamandan beri ve özellikle siyasette zayıfladığı dönemlerden beri sürmekteydi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde de aynı politikaları izleyen Osmanlı Devleti, ittifak beklentilerine rağmen, I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve müttefiklerinden beklediği desteği göremedi ve Almanya ile hareket etmek durumunda kaldı. Bu yaklaşımına ve Almanlarla birtakım ittifak anlaşmaları imzalamasına rağmen, Osmanlı Devleti savaşın başlarında yine de tarafsız olma ve savaşa hemen katılmama kararı aldı¹. Ancak Almanya, Fransızlar karşısında Marn Meydan Muharebesi'ni kaybedince, yavaş yavaş Türk ordusunun yardımını hissetmeye başladı ve bu doğrultuda Osmanlı Devleti'ni kendi

¹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3 üncü Ordu Harekatı, C. I, Ankara 1993, s. 5.

yanında doğrudan savaşa katabilmek için büyük bir olay çıkarmak istedi. Nitekim, 8/9 Ağustos 1914 gecesi Goben ve Breslav isimli iki Alman savaş gemisi Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya giriş yaptı ve Osmanlı donanmasına katıldı. Gemilerin komutanı Amiral Souchon, aynı zamanda Osmanlı Donanma Komutanlığı'na getirildi. 26 Ekim 1914 günü Marmara'da atış eğitimi yapan Souchon, yine atış eğitimi izni ile 27 Ekim 1914 tarihinde 11 parça donanma ile Karadeniz'e açıldı². İki Alman gemisi ve yanındaki diğer Osmanlı gemileri, Karadeniz'deki Rus limanlarına yönelik olarak 29 Ekim 1914 tarihinde gizlice harekete geçtikten sonra, Osmanlı donanmasına ait Berk gemisinin gözetimindeki Midilli, öncelikle Novorossisk limanını bombardıman etti. Diğer Osmanlı torpidobotları Odessa (Türkçe adıyla Hocabey) limanının içine kadar girdi ve Rusların Donetz gambotunu torpilleyerek batırdı. Bir diğer gambotu da ağır hasara uğrattı. Hamidiye gemisi, Teodosya (Kefe) limanını ve oradaki kışlayı tahrip etti. Yavuz gemisi, bir Rus muhribi ile Rusların Pruth adındaki büyük mayın döşeme gemisini yakalayarak ikisini de batırdı. Sonra, Sivastopol'u, Rus bataryalarına rağmen, tesirli olarak topa tuttu³.

Bu ağır bombardıman, 1 Kasım 1914'te Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasına yol açtı. Rus Çarlığı orduları, 1 Kasım günü Doğu Anadolu'daki 3. Osmanlı Ordusu bölgesinde dört yerden sınırı geçti⁴. Rus kara ordusu Doğu'dan Osmanlı topraklarına saldırırken, Rus donanması da kısa süre sonra denizden tüm Karadeniz sahilini vurmaya başlayacaktır. Böylelikle, 17 Kasım 1914 tarihinde başlayıp, 18 Nisan 1916'da Trabzon'un Ruslarca fiilen işgali tarihine kadar aralıklarla ama yoğun olarak sürecek Trabzon'a yönelik özellikle Rus deniz harekatı da başladı. Bu deniz harekatı öyle ciddi ve ağır gelişecek ki, Rus kara birlikleri daha Trabzon ve civarına varmadan Rus donanmasının Trabzon'a yönelik deniz saldırıları Trabzon'da çok ciddi tahribatlara yol açacaktır.

² A.g.e., s. 8, 9.

³ Th. Kraus-Karl Dönitz, **Şanlı Yavuz ve Midilli**, İstanbul 1974, s. 127.

⁴ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, C. I, s. 9.

a) Trabzon'un Ruslar İçin Önemi

Trabzon aslında, bulunduğu coğrafyanın doğusu, batısı ve Doğu Anadolu ile İran'a uzanan yolların başlangıç noktasında olması sebebiyle uzun yıllar Rusların ele geçirmek için uğraş verdiği bir yerdi⁵. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'u önemli kılan faktör ise, Trabzon'un özellikle askeri ve stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olmasıydı. Ruslara göre, Anadolu'nun kuzey sahilindeki ikinci derecede ehemmiyete haiz dış limanların en iyilerinden biri olan Trabzon limanının alınması, kendilerinin Erzurum'da tutunabilmeleri için lüzumluuydu. Trabzon'un alınmasının Ruslara sağlayacağı bir diğer fayda da İç Anadolu'ya yapılacak herhangi bir harekatta sağlanacak kolaylıktı⁶. Bu önem, Rus Genelkurmayı'nın Rus Karadeniz Donanması Komutanı Amiral Eberhard'a gönderdiği bir tezkerede şu cümlelerle daha net ifade edilmiştir: "Kafkas ordusu Trabzon'un işgaline büyük kıymet vermektedir. Bu limanın işgal edilmesi, gerek Erzurum cephesinde hareket yapan Türk ordusunun ikmal yolunu kesmek; gerekse Rus ordusunun müstakbel ileri hareketında bir ikmal limanı bulmak bakımından kıymetlidir⁷."

Rus ordusu bu beklentilerle ilk önce Trabzon ve civarına yönelik olarak deniz hareketına girişecektir. En başta Sivastopol, daha sonra Novorossisk ve Poti gibi üslerden beslenen Rus donanması, çok sayıda harp gemisiyle Karadeniz sahillerine yönelik çok ağır bombardımanlara başlayacaktır. İlk başlarda Yavuz gemisi ile onun yardımcı gemisi olan Midilli'nin Rus donanması karşısında dengeleyici bir durumu söz konusu olsa da, Rusların özellikle 1916 yılından itibaren yeni harp gemilerini devreye sokması nedeniyle, Türk-Rus donanma savaşlarındaki denge Ruslar lehine değişecektir. Bu dengenin böyle-

⁵ Enis Şahin, "İngiliz The Times Gazetesi'ne Göre Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali", Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Güz 2009, S. 7, s. 117-141.

⁶ W.E.D. Allen-Paul Muratoff, **Türk-Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi**, Ankara 1966, s. 348.

⁷ N. Monastarev, **Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi**, (Çeviren: Afif Ertuğrul), Ankara 1948, s. 40.

ce bozulması yanında; Türk donanmasının iki güzide gemisi olan muharip Yavuz ve Midilli gemilerinin bir taraftan da güvenlik ve nakliye gemileri olarak kullanılmaları mecburiyeti ortaya çıkınca, Osmanlı Devleti açısından daha da menfi bir hal ortaya çıkacaktır. Bunun yanında, Osmanlı donanmasının Ruslarla baş edecek nitelikli savaş gemisi sayısının yeterli olamaması yanında, Rusların sahip olduğu gibi Karadeniz'de doğru düzgün bir üssü de yoktu. Osmanlı donanmasının kömür ihtiyacını karşılamak amacıyla ancak, Zonguldak ve Pulathane (Akçaabat) gibi yerlerden destek alınabilmişti. Öte yandan, Karadeniz kıyılarında Rus donanmasıyla baş edebilecek uzun menzilli topların azlığı da Rusların işini kolaylaştırdı ve Karadeniz sahillerini Rus donanmasının taarruzlarına daha da açık hale getirdi.

b) Trabzon'un Rus Donanmasınca Bombardımanı

Ruslara ait Sivastopol (Rusların Karadeniz'deki başlıca deniz üssü) ve Batum liman kentlerinin Osmanlı gemilerince bombardımanından sonra, Rus donanma komutanlığı ilk önce Türk ordusunun ikmal limanı olan Trabzon'a karşı bir hareket planladı. Bu maksatla Rus Amiral Eberhard, 15 Kasım 1914 tarihinde bütün donanmasıyla denize çıkarak Trabzon'a yöneldi. Rus donanma komutanı bölgeye geldiği zaman altı muhrip ile Rostislav'ı donanmadan ayırarak, liman tesisatını ve askeri tesisleri bombardıman etmek üzere bunlara emir verdi⁸. 17 Kasım 1914 sabahı; 5 zırhlı, 2 kruvazör, 6 destroyer ve 6 torpidodan oluşan 19 parçalık Rus filosu, beraberinde birkaç nakliye ve torpil gemisi bulunduğu halde saat sekizde Trabzon önlerine geldi ve Trabzon'u bombardımana başladı. Bir buçuk saat süren donanma ateşinden sonra Rus donanması şehrin batı tarafına doğru gitti. Trabzon'un bu ilk bombardımanında; üç resmi, 18 özel bina harap oldu, üç ölü ve 20'ye yakın yaralı verildi⁹. Bombardımanı bizzat yaşayanlardan Muzaffer Lermioğlu'na göre ise, bombardımanın sık-

⁸ A.g.e., s. 17.

⁹ Sebahattin Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Ankara 1991, s. 2.

let merkezini Rumlarla meskun kısım teşkil etti ve bir kiliseye tam bir isabet vuku bulduğu cihetle, ölülerin fazlası Rum olmak üzere bu bombardımanda 48 sivil öldü ve on ağır yaralı hastaneye kaldırıldı¹⁰.

Rus donanmasının Trabzon kıyılarına bu ilk gelişi ilginç, ilginç olduğu kadar düşündürücü sahnelerin yaşanmasına da yol açmıştır. Bu bombardıman, bizzat o sahneleri yaşayanların anılarında ve anlatımlarında detaylarıyla verilmiştir. Trabzon gazetecilerinden Cevdet Alap hatıralarında, Rus filosunun Trabzon'a ilk gelişi sırasında yaşananlarla ilgili dikkat çekici şu bilgileri aktarmıştır: "Uzunsokak'ta Lütfü Humsi'nin atölyesi olan mağazada Kuyumcu Nergis'e, güftesini yazdığım bir şarkıyı besteletiyordum. Gayet güzel ud çalan, usta denecek kadar bestekar, iyi bir kuyumcu olduğu kadar dehşetli bir komitacı da olan bu Ermeni arkadaşla saz söz alemi yaparken, Vali Cemal Azmi ve Hükümet erkanının Uzunsokak'tan acele acele geçtikleri dikkatimizi çekti. Dışarı çıktık, sorup öğrendik ki, Türk donanması Batum'u, Poti'yi bombardıman etmiş ve limanımızı selamlamaya geliyor. Vali de onları motorla karşılamaya gidiyormuş. Hemen dükkanı kapayan Nergis'le Kemer kaya yalısına doğru koşar adım inmeye başladık. Dükkanları yarıya kadar kapalı esnaf da deniz kenarına doğru koşmaya başladı. Öyle ki, bütün halk bir an içinde sahillere dökülmüştü. Batum yönünden Trabzon'a doğru gelen gemileri seyredenler onları Yavuz'a, Midilli'ye, Mesudiye'ye, Mecidiye'ye, Hamidiye'ye benzetenler, bu manzarayı öylesine seyrederlardı ki, kimse 'bunlar Rus gemisidir' diye aklının ucundan geçirmiyordu. Kalede topçular, gelenleri selamlamak için hazır duruma geçmiş, Vali de motorla iskeleden donanmaya doğru ilerliyordu. Vali'nin karşılamaya gidişi de herkeste güven duygusunu uyandırmıştı. Gemiler üç sıra ile şehrin tam önüne gelip savaş durumu alınca, herkeste yavaş yavaş bir heyecan ve endişe uyandırmaya, Valiyi götüren motorun yavaşlayıp, biraz bocalaması ise şüpheleri artırmaya başlamıştı. İzleyenleri şaşkına döndüren bir anda, bordodan yayılım

¹⁰ Lermioğlu, a.g.e., s. 196.

ateş başlayınca herkeste ürperme ile karışık bir alkış koptu. Türk donanması, şehrin ve valinin karşılayışını selamlıyor zannı veren bu salvo sonucunda ilk mermi Cihan Oteli'ne isabet etti. Sonradan öğrendik ki, meğer aynı gün Türk donanması Batum ve Poti'yi aynı akıbeta uğratmış, aynı yayılım ateşine tutmuştu¹¹. Trabzonlu eğitimci ve eski milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, bu bombardımanla ilgili olarak verdiği bilgilerde; “Trabzon'da Murathanoğlu Hasan Bey'in, Çulhaoğlu Hacı Kadir Efendi'nin konakları yıkılıp yandı. Şehrin Kemer kaya ve Meydan mahallelerinde evler yıkıldı, yangınlar çıktı. Şirin Hatun Mahallesi'nin sıbyan mektebi öğretmeni Halim Efendi ile hanımı, ikinci namazlarını kılariken evlerine düşen bir Rus mermisi ile şehit oldular” demektedir¹². Bombardıman sırasında Zeytinlik Nümune Mektebi (Sonradan Cudibey İlkokulu) öğretmeni olarak görev yapan M. Salih Gürses de, bombardıman sırasında okulda olduğunu, bombardımanın etkisiyle öğrencilerin bir çil yavrusu gibi etrafa dağıldığını anlatmış, okuldan ayrılıp Kız Enstitüsü'ne doğru giderken düşen bir bomba sonucu yaralandığından ve öğretmen arkadaşı Ömer Hafız'ın gözü önünde şehid düşmesinden bahsetmiştir¹³. O günleri bizzat yaşayan bir diğer tanık Akçaabatlı Dava Vekili Muzaffer Lermioğlu ise, bu bombardımanın etkisine dair daha değişik bilgiler vermiş ve: “Şehir her türlü müdafaa vasıtasından mahrum ve açıktı. Bu ilk bombardıman daha ziyade bir gösteri mahiyetinde yapılmış, ateş en ziyade resmi binalara tevcih edilmişti. Deniz fenerine atılan mermiler hedefe isabet etmemiş, Güzelhisar'daki bazı mağazalara tesadüfle onları tahrip etmişti. İlk mermi, Tuzgümrük binasına isabetle bu binayı içindeki tuzlarla ihrak etmişti. Çömlekçi Mahallesi'nde bir kısım evlerle, eski Postane binası ve Cihan Oteli cüz'i zarara uğramış, diğer mevkilerde bazı evler yanmış ve yıkılmış-

¹¹ **Bir Ömür Bir Şehir, Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları**, (Hazırlayan: Hikmet Aksoy), Trabzon 2008, s. 30, 31. Aynı olay için bkz. Mediha Kayra, **Hoşça Kal Trabzon**, (Çeviren: Cahit Kayra), İstanbul 2005, s. 17, 18.

¹² Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon 1986, s. 4, 5.

¹³ M. Salih Gürses, **“Rus Filosunun Trabzon'u İlk Bombardımanından Bir Hatıra”**, Yeni Yol Gazetesi, 2-3 Mart 1948.

tı. Trabzon deniz fenerine birçok mermi attığı halde, bir türlü yıkma-ya muvaffak olamayan Rus deniz topçuları kafi derecede mahir olmadıklarını ispat etmişlerdi” diyecektir¹⁴.

Trabzon’u bombardıman etmekle kalmayan Amiral Eberhard komutasındaki Rus donanması, 18 Kasım 1914 günü; Osmanlı donanmasının yegane ikmal limanlarından olan Pulathane, Trabzon ve Samsun limanlarının önüne mayın döktü¹⁵. Dökülen Rus mayınları nedeniyle 18 Kasım sabahı bir yelkenli, Trabzon limanında torpille çarparak battı. Buna karşılık olarak limana giriş çıkışlar iptal edildi ve mayınların temizlenmesine başlandı¹⁶. Trabzon’un bombardımanından sonra aynı Rus donanması, Trabzon’un doğu tarafında bulunan Araklı’yı 20 Kasım 1914 tarihinde bombardıman etti¹⁷. Araklı çarşısı ve çarşıdaki cami isabet aldı. Bununla yetinmeyen Ruslar, Araklı’yı Bayburt’a bağlayan Karadere yolunun önemi nedeniyle Araklı’ya çıkarma yapmaya kalkıştılar. Fakat siviller ellerindeki aynalı, dumanlı, dokuzlu denilen eski tüfeklerle, sahile çıkmaya çalışan Rus askerlerine ateş açarak çıkarmayı engellediler. Sahile çıkamayan Rus askerleri bunun üzerine, Araklı limanındaki (Konakönü) demirlemiş olan çift direkli 48 kayık ve kotrayı yağlı paçavra ile tutuşturarak yaktılar¹⁸. Bombardımanı sürdüren Rus donanmasına ait başka bir filo ise 28 Kasım 1914’te Trabzon’u yeniden bombaladı¹⁹.

Trabzon’daki bombardımanlara ve dökülen mayınlara rağmen, Trabzonlular askeri birliklerin talepleri doğrultusunda denizdeki Rus mayınlarını (o günkü halkın tabiriyle, paslı teneke) toplamaya da başladı. Çünkü bu Rus mayınlarına, Çanakkale ve İstanbul boğazlarında ihtiyaç vardı. Bu amaçla 4 Aralık 1914 tarihinde Trabzon-Akçaabat

¹⁴ Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları**, İstanbul 1949, s. 196.

¹⁵ Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1997, s. 76.

¹⁶ Şahin, **a.g.m.**, s. 120.

¹⁷ **Her Yönüyle Araklı**, (Hazırlayanlar: Sinan Durmuş, Hasan Suiçmez, Zeki Dilek), Trabzon 1996, s. 29.

¹⁸ Mehmet Bilgin-Ömer Demir, **Sürmene**, İstanbul 1990, s. 356, 357.

¹⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 80.

arasında mayın arama tarama işleri için iki subayla Giresun'a kadar olan iskelelerdeki elverişli tekneler Trabzon'a gönderildi. Bu çabalar sürerken, 10 Aralık 1914 tarihinde bir Rus filosu Trabzon'u tekrar bombardıman etti²⁰. Bombardımana rağmen, 23 Aralık'ta Trabzon'da ilk mayınlar çıkarıldı ve İstanbul'a yollandı²¹. Fakat, mayınların sivil halk tarafından balık ağlarıyla denizden çıkarılması sırasında büyük facialar da meydana geldi. Nitekim 10 Ocak 1915 tarihinde Akçaabat, 82 kişinin öldüğü büyük bir torpil kazasıyla sarsıldı. O günleri yaşamış dava vekili Muzaffer Lermioğlu, torpillerin Akçaabat'ta toplanması ve 10 Ocak tarihinde meydana gelen bir Rus torpilinin infilak etmesi neticesinde ortaya çıkan manzaraya dair hatıralarında sarsıcı ifadelerde bulunmuştur: "Birçok torpiller denizden çıkarılarak sahile çekildi. Bir miktarı da Pulathane motörüne küp gibi yığın ve istif edilerek Çanakale müdafaasında kullanılmak üzere İstanbul Bahriye Komutanlığı emrine sevk edildi. Erkeklerin işi çok olduğu için torpil çekilmesi ve toplanması işi sonraları tamamen kadınlarla çocuklara bırakıldı. Bu suretle torpil toplanması aylarla devam etti. 10 Ocak 1915 Pazartesi günü yine sahile çekilen bir torpil, torpil memuru tarafından yapılan kızağa bindirilmekte iken müthiş bir gürültü ve sarsıntı ile sahilin kumluğu üzerinde infilak etti. Bu infilak kasabayı ve etrafını sarstı. Bir kısım evlerin camları sarsıntının ihtizasıyla kırıldı. Olay yerinden bir kara duman yükselmişti. Mutlak bir facia vardı. Kaza yerine koşuştuk. Oraya vardığımızda müthiş ve tasavvuru bile tüyleri ürpertecek feci manzaralarla karşılaştık. Kalbimiz kan ağladı. Bir yığın yanmış, kömürleşmiş, paramparça olmuş insan cesedi yerlere serilmiş, yanan elbiselerin dumanı yine yanan cesetlerin kokularıyla karışmış, tahammül edilir, görülür gibi değil. Yerlere basamıyorduk. Kol, bacak, ciğer, parmak, baş parçaları dağınık bir halde idi. Zavallı torpil memurundan eser bile kalmamıştı... Burada, Dürbinar Mahallesi'yle Kalanima Köyü'nden ekserisi kadın

²⁰ A.g.e., s. 84.

²¹ Özel, a.g.e., s. 2.

ve çocuk olmak üzere 82 vatandaşımız yurt hizmetinde can vermişti. Şunu da kaydedelim ki, bu faciadan sonra yine torpil çekilmeğe devam edilmiş ve ancak çocuklar iştirak ettirilmemişti. Kadınlarımız her an ölüm tehlikesi arz eden bu hizmeti görmeğe yine devam etmişti. İstanbul'dan getirilen bir mütehasıs bahriye zabiti bu işe memur edilmişti"²².

Ruslar, bombardıman sırasında Trabzon'daki Müslüman ahalinin kutsal saydığı günleri de dikkate almamışlardı. Öyleki, 25 Ocak 1915 tarihinde, Mevlüd-i Nebevi'ye (Peygamberin Doğum Günü) tesadüf eden ve şehrin baştanbaşa bayraklarla, defne dallarıyla donatıldığı bir günde ve saat sekizde Trabzon'a gelen bir Rus torpidosu şehre ateş açtı. Değirmendere civarındaki Sülüklü tabyasından yapılan atışlarla zor durumda kalan Rus torpidosu yapay sis yaparak uzaklaştı²³. Rus bombardımanı 1915 yılının Ocak ayından sonra da hız kesmeden sürdü. 30-31 Ocak 1915 tarihli Rus tebliğinden anlaşıldığına göre, Rus deniz filosu 31 Ocak 1915 tarihinde Trabzon'u tekrar bombardıman etti²⁴.

Bombardıman karşısında güçlü bir direnişle karşılaşmayan Rus savaş gemileri, bu durumun etkisiyle Doğu Karadeniz kıyılarında daha sık ve biraz da pervasızca boy göstermeye başladılar. Öyle ki, kimi gelişlerinde yalnızca gözdağı vererek geri dönüyor, kimisinde kıyılardaki limanlara, koylara çekilen yelkenlileri, kayıkları, mavnaları ateşe veriyorlar; kimisinde de Trabzon ve kıyı boyunca uzanan yolun köprülerini top ateşine tutuyor, açıkta yakaladıkları gemileri ya batırıyor ya da yedeğe alıp götürüyorlardı. Böylelikle halkın moral gücünü bozuyor, Karadeniz limanları arasındaki deniz taşımacılığını engelliyor, hem de iç ve dış yardım yollarını kesiyorlardı. Rusların Trabzon'a yönelik yoğun bombardımanı, bir taraftan da Erzurum cephesine gidecek yardımları engellemeye yönelikti. Rus donanma-

²² Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 202.

²³ **A.g.e.**, s. 203.

²⁴ Şahin, **a.g.m.**, s. 121.

sının sık sık Trabzon önlerinde boy göstermesi, kıyılarda devriye gezmesi, kıyıları mayınlaması, öncelikle bu yardımın önünü kesme amacıyla gelişti²⁵.

Ruslar, Erzurum merkezli III. Osmanlı Ordusu'nun Trabzon üzerinden ikmalini engelleme yanında, bir taraftan da Trabzon ve kazalarına soluk aldırılmama amacındaydılar. Bu amaçla 8 Şubat 1915 Pazar günü Akçaabat açıklarında görülen Rus gemileri, Kavaklı Köyü'nden Akçaabat'a doğru giden çiftedirek bir yelkenliyi top ateşine tutarak batırdı. Bununla birlikte, gün boyu liman önünde dolaşan düşman gemileri, Akçaabat halkına büyük korkular yaşattı. Ertesi gün Rus donanması, Yıldızlı Köyü önünde bir yelkenliyi batırdıktan sonra Akçaabat limanına girdi. Limanda barınan 13 parça yelkenli ile bütün kayıkları, sandalları ve mavnaları yaktı²⁶.

Rus donanması 8 Şubat'ta Akçaabat'a yönelik bombardımandan sonra Trabzon'u da ağır bir bombardımana tabi tuttu. Öğle vaktinde Trabzon'a gelen iki Rus torpidosu, şehri bombardımana başladı. Türk topçusunun karşılık ateşi başladıysa da, topların menzili gemilere yetmemişti. Rus gemileri, çok ciddi bir direniş görmeden Trabzon Akçaabat arasındaki yerleşim yerlerine ve deniz araçlarına atış talimi yapar gibi bomba yağdırdı. Aynı gün Yoroç'dan (Çarşıbaşı ilçesindeki burun) geri dönen Rus gemileri Trabzon'u tekrar top ateşine tuttular. Bu sırada Trabzon limanındaki Amerikan bandıralı bir gemiyi de batırdılar. Ruslara ait gemiler Batum istikametine giderken aynı gün Yoroç'da görülen iki Rus kruvazörü, Trabzon'un Ayasofya (Şimdiki Trabzon Ayasofya Müzesi) hizasına geldiklerinde tüm toplarıyla hiçbir ayırım yapmadan şehre yangın bombaları ile ateş açtılar. Trabzon, bu ağır bombardıman altında duman ve ateş bulutları içerisinde görünmez bir hal aldı. İki saat süren bu ağır bombardıman akşam ezanına doğru durdu. Çıkan yangınlar şehrin üzerinde kalın duman tabakaları oluşturdu. Halk, sabah namazından itiba-

²⁵ Haydar Gedikoğlu, **Akçaabat**, Trabzon 1996, s. 95.

²⁶ **A.g.e.**, s. 96.

ren şehri terk etti. Kesin bir rakam olmamakla beraber bu bombardımanda bin kişi öldü, üç yüz kişi yaralandı²⁷. Bu hareket, Rusların Trabzon'a yönelik en ağır deniz hareketi oldu. Lermioğlu, yaşanan bombardıman sırasında Trabzonluların yaşadıkları acılara dair dair şu detayları vermektedir: “Yoroz sularında görülen ‘Kağul’ ve ‘Marguzya’ adlı kruvazörlerin kaçır gibi doğuya doğru süratle hareketleri bize ait olduğu zehabı uyandırdığından halk, köprülere vesair yüksek yerlere kümelenip, tereddütle gelen gemilerin seyrini takip ediyordu. Gemilerin henüz limana gelmeden Ayasofya açıklarından ani ateş açmaları, mermileri gelişigüzel şehrin üzerine yağdırmaları manzarayı anında değiştirdi. Sokaklar yarı şaşkın kaçan, bağırarak halkla, feryad eden çocuklarla doldu. Bir kısım halk ise, evinin bodrum katına kapanmış, akıbetini korku ile intizara koyulmuştu. Mermiler ilk önce İçkule ve İmaret mahallesine yağmağa başladı. Koca şehir top gümbürtüleri, inhidam gürültüleriyle sarsılmağa başladı. İsbet almadan pencere camları parçalanıp yollara dökülüyordu. Bir müddet sonra yalnız topların uğultuları, patlayan şarapnellere ısıkları bütün diğer gürültüleri bastırarak dakika be dakika şehri cehenne me çeviriyordu. İsbet alan bir ev çöküyor, bir duvar devriliyor, yan başında bir ev tutuşarak yangının sirayeti etrafa dehşet salıyor, caddelede patlayan şarapnellere yol üstünde ölü adedini çoğaltıyordu”²⁸. Nitekim, Petrograd vasıtasıyla yayınlanan 8 Şubat 1915 tarihli Rus tebliğinde; Yalta bombardımanının karşılığı olmak üzere 9 Şubat 1915 tarihinde öğleden sonra Trabzon'un bombardıman edildiği, Trabzon'un batısındaki Yoroz Burnu'ndaki bazı Türk gemilerinin batırıldığı belirtildi²⁹. Yine Rusların 10 Şubat 1915'te yaptıkları resmi açıklamada, Rus filosunun Trabzon bataryalarını bombardıman ettiği, Akçaabat mıntıkasındaki iki köprüyü tahrip ettikleri, Trabzon'da 3, Akçaabat'ta 50'den fazla Türk yelkenlisinin batırıldığı iddia edildi³⁰.

²⁷ Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 204-207.

²⁸ **A.g.e.**, s. 206, 207.

²⁹ Şahin, **a.g.m.**, s. 121.

³⁰ **A.g.m.**, s. 202.

Bombardımanlardan sadece Müslümanlar değil, Trabzon'daki gayrimüslimler de nasibini almıştı. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey imzasıyla 9 Şubat 1915 tarihinde İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne gönderilen bir yazıda; Rus torpidolarının şehri aynı gün içinde öğle vaktinde ve öğleden sonra olmak üzere iki defa bombardıman ettiği, şehrin dahilinde ve başlıca Aya Gorgor ve Aya Marina mahallelerinde büyük zararlar meydana geldiği, Rum Metropolithanesi'nin bir odasının, mağazasının ve mutfağının tamamen tahrip olduğu, Rum jimnazyumunun (lisesinin) 300 öğrencisinin zamanında binanın alt katına indirilmesiyle kurtarıldığı belirtildi³¹. Bahsedilen Rus torpidoları, Polathane'yi de bombardıman ederek Yoros'a doğru hareketlerini sürdürdü³². Rus savaş gemileri, Trabzon'un büyük bombardımanından sonra gözdağı vermek amacıyla 10 Şubat 1915'te tekrar Trabzon açıklarında görüldü. Aynı gün bir Rus savaş uçağı ilk defa Trabzon üzerinde uçtu ve Trabzon'a bomba attı. Yine Rus gemileri Akçaabat limanını bombalamak için Akçaabat limanına geldiyse de, limanın boş olduğunu görünce geri döndüler³³. Fakat, Rus donanması 21 Şubat 1915'te Trabzon'u yine bombaladı³⁴. Trabzon'un şehir merkezine 28 Şubat 1915'de yapılan bombardımanda ise; bir kadınla bir erkek öldü, iki erkek yaralandı ve bir erzak ambarı ile iki kahvehane ve bir dükkan ufak hasar aldı³⁵. 17 Mart 1915'te Of bombalandı³⁶.

Rus torpidoları 8 Temmuz 1915 tarihinde Ramazan ayının ilk günü sabah saatlerinde ise Polathane'ye saldırdı. Akçaabat limanındaki demirli birkaç kotra ile sahile çekilmiş kayık ve sandalları topa tuttular. Bombardımanda limandaki dokuz kotra ve dört kayık parçalandı. Akçaabat Belediye Oteli'nin bir köşesi ile telefon ve telgraf di-

³¹ Trabzon Vilayeti Mektubi Kalemî'nden İstanbul Rum Patrikhanesi'ne gönderilen 9 Şubat 1915 tarihli yazı; **BOA DH EUM 3. Şube**, nr. 81/23.

³² Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Şubat 1915 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 2. Şube**, nr. 4/50.

³³ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 96.

³⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 108.

³⁵ Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderilen 19 Nisan 1915 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 22/5.

³⁶ Arı, **a.g.e.**, s. 118.

reklerinden ikisi yıkıldı. Buradaki bombardımanı bitiren Rus torpidoları, Trabzon istikametine doğru limandan ayrıldılar. 26 Ağustos 1915'te Rus gemileri, tekrar Akçaabat ilçesine bağlı Akçakale, Mersin koylarındaki birçok balıkçı kayığını, sahillere çekili kayıkları ve şosa üzerindeki köprüleri bombardıman etti³⁷. 2 Ekim 1915'te, nakliye açısından büyük önem taşıyan Pulathane Motoru, Ahanda (Kavaklı Köyü) sahilinde Rusların eline geçti. Ruslar, motoru ele geçirmek için karaya çıkmak istedikleri sırada etrafta bulunan mısır tarhalarını da mitralyöz ateşiyile biçti ve bir değirmeni bombaladı³⁸. Rus torpidoları Trabzon'un merkezinde sonra aralıklarla şehrin doğusundaki kasabaları da bombardıman ettiler. Nitekim, 30 Aralık 1915 tarihinde sabah saatlerinde bir Rus torpidosu Of ve Sürmene kasabalarını bombardıman ederek buralardaki pek çok kayığı batırdı³⁹.

Aralıklarla da olsa Rus donanmasının Trabzon'un batısına yönelik bombardımanı devam etti. 9 Şubat 1916 tarihinde Vakfikebir'e gelen iki Rus savaş torpidosu buraya kırk kadar mermi attı. Bombardımanda bir kahvehane ve bir mağaza tahrip olurken, mültecilerden (Batıya doğru göç eden Müslüman muhacirler) bir kadın şehid oldu, bir erkekle altı çocuk yaralandı⁴⁰. Bu olaylarla Rus donanmaları pervasız bir hal almıştır. 1 Mart 1916 tarihinde sabah saat 10.00'da bir grup Rus savaş gemisi Trabzon'a yanaştı ve şehre rastgele ateş açtı. Boztepe'deki Türk topçu bataryalarının karşılık vermesiyle Ruslar Trabzon'dan ayrıldı⁴¹. Rus bombardımanı, Müslüman halkın 15/16 Nisan 1916'da Trabzon'u terk etmesi sıralarında dahi devam etti. Trabzon'un Ruslarca işgal tarihi olan 18 Nisan 1916'dan üç gün önce 18 parça Rus donanması Trabzon'a geldi. Bunlardan birkaçı, Türk topçu bataryalarına ve en ziyade resmi binalara ateş ettiler. Bu bom-

³⁷ Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 212.

³⁸ **A.g.e.**, s. 214.

³⁹ Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Aralık 1915 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 17/29.

⁴⁰ Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'den Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi'ne gönderilen 9 Şubat 1915 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

⁴¹ Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 222.

bardımanla şehirde oldukça büyük hasar meydana geldi⁴². 18 Nisan'da Rus torpidoları yine Pulathane'yi ağır bombardımana uğrattı⁴³ ve Rus donanması Akçakale (Akçaabat ilçesinin Akçakale Beldesi) ve civarını da şiddetle bombardıman etti⁴⁴. Aynı gün, Vakfıkebir'deki bombardımanda dört kişi öldü, bir kadın yaralandı, diğer bir kadın korkusundan öldü ve dört hane harap oldu⁴⁵. Trabzon'un boşaltılmasına rağmen Rus denizciler, boşaltılmış şehre birçok defa ateş açtılar. Bombardıman, Rum Jimnazyumu'na, Rus Konsolosluğu'na ve birçok özel binaya zarar verdi⁴⁶. Rus deniz hareketi, Rusları destekleyen Trabzon'daki pek çok azınlığı da tehlikelere sürüklemişti. Bu sebeple 18 Nisan'da Trabzon Rumları, Rus İşgal Kuvvetleri Komutanı General Liahoff'a bir delege göndererek, Trabzon'un Türkler tarafından boşaltıldığını belirtip, fazla tahribat olmaması için Rus ordusunun kenti topa tutmamasını rica ettiler⁴⁷.

Trabzon'un işgaline rağmen, bombardıman devam etti. 19 Nisan'da sabah saat 06.30'da Vakfıkebir önlerine gelen iki Rus torpidosu, kasabanın muhtelif yönlerine elli kadar mermi attı. Mermilerin isabeti neticesinde bir askeri depo hasar gördü, üç mülteci vefat etti. Aynı gemiler Şarlı (şimdiki Beşikdüzü ilçesi) sahilini de bombaladı⁴⁸. 19 Nisan 1916 günü batıya doğru göç eden Müslüman muhacirler, Vakfıkebir'in batı sınırında büyük bir faciayla karşılaştı. Rus deniz topçusunun bir muhacir kafilesine ateş açması üzerine kabile içinde bulunan kadın, çocuk, yaşlı 182 kişi bombardıman vahşetine

⁴² A.g.e., s. 241.

⁴³ Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Nisan 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 2. Şube**, nr. 4/50.

⁴⁴ Vakfıkebir Kazasından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Nisan 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

⁴⁵ Vakfıkebir Kazasından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Nisan 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 2. Şube**, nr. 20/27.

⁴⁶ Enver Uzun, **Rus İşgal Komutanı S.P. Mintslov'un Trabzon Günlüğü**, Trabzon 2008, s. 16.

⁴⁷ Monastarev, a.g.e., s. 42.

⁴⁸ Vakfıkebir Kazasından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Nisan 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

uğradı. Bununla yetinmeyen Ruslar aynı gün, Vakfikebir ve Şarlı taraflarını şiddetli bombardıman ettiler⁴⁹.

Trabzon'u terk eden Osmanlı yönetimi, bu sıralarda Ordu kazasında yönetim merkezini kurmuş olsa da, Trabzon'la ilişkisini yine de sürdürmüştü. Trabzon ve kazalarına yönelik Rus hareketi buradan takip edilmişti. Gelen haberler, Trabzon'un terk edilmesinden önceki olumsuz durumu aratmamıştı. Nitekim, 14 Mayıs 1916 tarihinde İskefiye (şimdiki Çarşıbaşı ilçesi) cihetinden Vakfikebir'e yaşanan dört Rus torpidosu burayı dört saatlik bombardımana tabi tuttu, İskefiye iskelesine onbeş mermi attı⁵⁰. 4 Haziran 1916 sabahı bir düşman torpidosu Şarlı sahillerindeki kayıkları bombardıman ederek, on kayık, bir ahır ve kahvehaneyi tahrip etti⁵¹. 15 Temmuz 1916 sabahı Vakfikebir'e giden Rus torpidosu buraya kırk kadar mermi attıktan sonra, bir kayıkxane, bir mağazayı tahrip ettiği gibi, mültecilerden bir kadını şehid etti ve bir erkekle altı çocuğu yaraladı⁵². 11 Ağustos 1916'da Yoroz Burnu'na gelen iki Rus torpidosu ise buraya otuz kadar mermi atarken diğer torpido da Yoroz'un batı taraflarına sekiz on top mermisi attı⁵³.

Trabzon'un Ruslarca ciddi şekilde bombardıman edilmesinde, Trabzon'un özellikle iç kesimlerle ikmal ve sevkıyat açılarından taşıdığı önem çok etkili olacaktır. Gerçekten de, Anadolu'nun içlerini İstanbul'a bağlayan demiryolları olmadığından Trabzon, özellikle Erzurum merkezli III. Osmanlı Ordusu açısından büyük önem taşımaktaydı. Zira, İstanbul ile Erzurum arasındaki en kısa yolun üzerinde bulunması sebebiyle, İstanbul ile olan deniz ulaşımı Trabzon üze-

⁴⁹ Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 212.

⁵⁰ Ordu Kazasından Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi'ne gönderilen 15 Temmuz 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

⁵¹ Vakfikebir Kazasından Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi'ne gönderilen 4 Haziran 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

⁵² Vakfikebir Kazasından Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi'ne gönderilen 4 Haziran 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 81/23.

⁵³ Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'den Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderilen 11 Ağustos 1916 tarihli telgraf; **BOA DH EUM 5. Şube**, nr. 21/44.

rinden sağlanmaktaydı⁵⁴. Trabzon üzerinden yapılan bu sevkiyat, Trabzon'un bombardımanının sebeplerinden biriydi. Ama, bombardımana rağmen Trabzon üzerinden sevkiyat devam ettirilecektir.

Osmanlı Harbiye Nezareti, seferberliğin başında Rus donanmasının Karadeniz kıyılarını topa tutabileceği ihtimaline karşı Trabzon Vilayeti dahilinde bulunan erzak ve eşyanın öncelikle top menzili dışına çıkarılmasını istemişti. Bir müddet sonra 3. Ordu iâşe bölgesini oluşturan diğer vilayetlerden yapılan sevkiyatın yetersizliği yüzünden ordunun aç kalmaması için Trabzon'daki erzakın Erzurum'a kadar taşınması emredildi⁵⁵. Ancak, Kafkas cephesine gönderilmek üzere İstanbul'dan yük veya savaş gemileri ile Trabzon limanına gelmiş olan türlü savaş eşya ve araçlarını vakit geçirmeksizin çarçabuk gemilerden iskeleye çıkarmak ve oradan da Erzurum'a gönderilmeleri için iskele üzerinde uzun boylu alıkoymayıp Maçka'ya doğru şehirden uzaklaştırılmaları gerekmişti. Zira, Trabzon'a yaklaşan herhangi bir Rus denizaltısının Trabzon limanına sokularak Türk savaş gemilerini torpillemeleri veya Rus savaş gemilerinin iskeleye yığılmış savaş malzemelerini top ateşine tutarak yok etme ihtimalleri vardı. İşte bu nedenlerden dolayı, boşaltma ve kaldırma hazır kuvveti olarak "Hamal Taburu" adı altında bir tabur meydana getirilmişti. Bu tabura, denizcilikte ve hamallıkta yetişmiş olan genç askerler alınmakla beraber, aralarına boyunbağı tüccar çocukları da sıkıştırılmıştı. Gemilerden cephe sandıkları iskeleye çıkarılıp yığılınca, bunların bir an önce arabalara yükletilmesi için yalnız hamal taburunun erleri değil, başta Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey olmak üzere sivil halkın da sandıkları omuzlayıp taşıdıkları görülmüştür⁵⁶. Yapılan bu teşkilât sayesinde, Trabzon limanına giren Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin kısa zamanda boşaltılarak limanı terk etmeleri sağlan-

⁵⁴ Özel, **a.g.e.**, s. 1.

⁵⁵ Tuncay Ögün, **Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği**, Ankara 1999, s. 181.

⁵⁶ Tarakçıoğlu, **a.g.e.**, s. 12.

dır⁵⁷. Nitekim, 1915 Ekim’inde Türk ordusunun yiyecek ve donatım eşyasındaki sıkıntısı son dereceye varınca, buna çare bulmak için Elazığ, Bitlis, Trabzon valileri 14 Ekim 1915 tarihinde Erzurum’da bir araya gelmiş ve sadece Trabzon ilinin her gün 50 ton yiyeceği Erzurum’a göndermek üzere Bayburt’a yollamasına karar verilmişti⁵⁸. Sadece 1914 Aralık ayında menzil hizmetinde bulunan yük hayvanları ve otomobiller dışında yalnız halka ait sınırlı sayıdaki taşıma araçları ve daha çok insanların sırtlarıyla her gün Trabzon’dan Ham-siköy’e kadar ortalama olarak 100 ton yiyecek taşınıyordu⁵⁹. Ocak 1916’da Yavuz savaş gemisiyle Trabzon’a getirilen 32 ağır makinelili tüfek, bir batarya dağ topu ve bazı donatım eşyası ile Kafkas cephesinde kullanılmak üzere gelen iki uçak, Vali Cemal Azmi Bey’in olağanüstü bir çabaları ile süratle içerilere nakledildi⁶⁰. Yine, Midilli savaş gemisi 3 Nisan 1916’da İstanbul’dan yüklediği 2 subay, 1616 er, 794 sandık cephane, 500 tüfek ve 5 makineli tüfeği Trabzon’a boşalttı⁶¹. Gerçekten Trabzon Vilâyeti halkı bombardımanlara karşı, aşılması mümkün görünmeyen büyük engelleri aşmış ve kendisinden bekleneni fazlası ile yerine getirmişti. Vali Cemal Azmi Bey de Trabzon Vilâyeti halkının, ordu ve vatan adına her türlü fedakârlığı yaptığını, denizden kayıklarla, karadan karlarla kaplı 35 saatlik yolda yaya olarak sırtlarında erzak taşıdıklarını vurgulamıştır⁶².

⁵⁷ İsmail Hacifettahoğlu, “**Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Şehit Cemal Azmi Bey**”, <http://ismailhacifettahoglu.blogspot.com/2009/11/birinci-dunya-harbi-doneminin-az.html>, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2010. 1916 Nisan ayında bir gün Midilli Trabzon’a geldi. Trabzon Valisi ve Liman Reisi Midilli’ye yanaştı. Midilli’nin getirdiği sandıkları karaya çıkarmak için her türlü hazırlık yapılmıştı. Düzinelerce taka, Midilli’nin etrafını sardı. Midilli demirledikten sonra halatlar atıldı ve takalar gemiye bağlandı. Geminin serbest olan her noktasından birden sandıkların takalara verilmesi işine girişildi. Bu işin bir an evvel bitmesi için acele ediliyordu. Midilli birbuçuk saat içinde Trabzon’dan ayrıldı. Kraus-Dönitz, **a.g.e.**, s. 232.

⁵⁸ Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi/Fetihten Kurtuluşa Kadar**, Trabzon 2000, s. 171.

⁵⁹ Öğün, **a.g.e.**, s. 183.

⁶⁰ **A.g.e.**, s. 172.

⁶¹ Bal, **a.g.e.**, s. 115.

⁶² Süleyman Beyoğlu, “**Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)**”, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon 1999, s. 484.

Trabzon'dan Erzurum'a yapılan askeri malzemenin ve yiyecek maddelerinin savaş gemilerince taşınması yanında, Türk Sahil Tümeni'nin yiyecekleri ile her türlü cephanesinin beylik kayıklarla İstanbul ve Samsun taraflarından taşınması da Rus bombardımanına yol açmıştı. Ruslar, bu şekildeki taşıt işlerini durdurup, askeri ve halkı yiyecek ve cephanesizlikten bunaltıp, karşı koyma güçlerini tamamı ile kırmaya karar vermişlerdi. Rus torpidoları bu uğurda o derece gayrete geçmişlerdi ki, otuz karışık bir Türk yelkenlisini kırıp batırabilmek için gerekirse 500 top mermisi savurmaktan çekinmemişlerdi. Fakat, Türk tarafının karayolu ve taşıt araçları olmadığından, her türlü tehlikeyi göze alarak yelkenlilerle iş görme zorunluluğu vardı. Yelkenliler için, burun başlarına sahil koruma askerleri ve gözcüleri konmuştu. Bu gözcüler, Rus torpidolarını görünce yelkenlilere işaret verirdi. İşareti alan yelkenliler kıyıya süzülürler, yüklerini indirdikten sonra kuma oturur oturmaz, kayığın arka tarafında bulunan kapakları açarak kayığı deniz suyu ile doldurur ve kayığı su ile bir hale getirirlerdi. Böylece Rus gemileri Türk kayıklarını göremezlerdi⁶³. Fakat Rus donanması, Karadeniz'de 1500 civarındaki Türk yelkenlisini yine de batırmıştır⁶⁴. Bununla kalmayan Ruslar, sevkiyatlar dolayısıyla Trabzon ve civarına yönelik büyük deniz hareketine girişerek, denizden donanmalarını son haddine kadar kullanarak Trabzonluları canından bezdirecek bombardımanlar yaptılar. Ama bu yoğun Rus bombardımanına rağmen Trabzonlular, sevkiyat işini işgale kadar sürdürecektir.

c) Bombardımanın Trabzon'a Etkisi

Rusların Trabzon ve civarına yönelik kara hareketleri, denizden Trabzon topraklarına yapılan Rus bombardımanının tesiriyle gelişti. Eğer Rus donanmasının sahillere yoğun taarruzları olmasaydı veya Osmanlı donanması yeterli olup Rus donanmasını engelleyebilseydi, Trabzon'a yönelik Rus ilerleyişi hiçte kolay olmayabilirdi. Hareka-

⁶³ Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 17.

⁶⁴ Goloğlu, a.g.e., s. 175.

tın seyri incelendiğinde, Rus kara birliklerinin Trabzon'a doğru kolayca ilerleyişinin baş etkeninin Rus donanması olduğu rahatlıkla görülebilir. Osmanlı donanmasının zayıf oluşu ve sahillerde Rus gemilerini uzaklaştıracak uzun menzilli Osmanlı topçu bataryalarının olmayışı, Osmanlı askerlerini hem Rus kara birlikleri karşısında hem de denizden yapılan ve Rus topçusunun cehennemi andıran bombardımanı karşısında sürekli geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Trabzon civarında, Osmanlı kara birlikleri ile Rus kara birlikleri arasındaki en kanlı kara mücadelelerin ilki, Of kazasının Solaklı ve Baltacı vadileriyle ve etraftaki vadilerde oldu. Rus ilerleyişine karşı hem askeri kuvvetler hem de Trabzon bölgesinden gelen gönüllü sivil çeteler mücadele verdi. Rize'nin 8 Mart 1916'da Rusların eline geçmesinden sonra, Türk birlikleri 10 Mart 1916 tarihinden itibaren Of civarında yeni bir savunma hattı oluşturmaya başladı. Of Baltacı Deresi boyunca Ruslarla Osmanlı kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalar, İyidere'nin denize döküldüğü yerin batısında, Of ilçesinin Kelali tepelerindeki Türk ileri karakollarının Ruslara taarruzu ve onları oyalama çatışmaları şeklinde gerçekleşti. Fakat Rus donanmasının bu bölgeyi denizden bombalaması üzerine buradaki kuvvetler, Baltacı Deresi boyunca uzanan ana savunma mevzilerine çekildi. Baltacı Deresi boyunca uzanan Türk savunma merkezini Of'taki Cos Dağı teşkil etti⁶⁵. Düşman, karadan Türk askerine karşı aciz kalınca, kendi deniz kuvvetlerine başvurarak, karadan ve denizden Türk kuvvetlerini iki ateş arasına almaya başladı ve bu şekilde Türk kumandanlığının bütün tasavvurlarını suya düşürdü⁶⁶. Rus donanmasının özellikle İmperatriza Maria (Kraliçe Maria) adlı savaş gemisi, Türklere yönelik Rus kara hücumunu kolaylaştıracak atışlar yaptı ve dağlara kadar uzanan sahayı toplarıyla dövdü. Rus taarruzu en fazla Kelali, Kuriç, Haksa istikametlerine yönelmişti. Of muharebelerinin bitiminden 3-4 gün evvel Kraliçe Mariya zırhlısı Eskipazar önlerine

⁶⁵ Mehmet Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Trabzon 2008, s. 37.

⁶⁶ Hasan Umur, **Of ve Of Muharebeleri**, İstanbul 1949, s. 56.

demirledi, bütün topları ile cepheyi top yağmuruna tuttu. Top mermileri Cos Dağı'na kadar gidiyordu. Kahır düşman kuvvetleri, bol malzemesi ile karadan yaptıkları taarruzu destekleyen donanmasının yaptığı atışlar neticesidir ki, bütün cepheyi aynı zamanda sökmeye muvaffak oldu⁶⁷.

Türk kuvvetleri karada Ruslara karşı sert direniş gösterse de, Rus donanmasının denizden yaptığı yoğun bombardıman, savaş oyununu Türkler aleyhine bozmuştu⁶⁸. Bu sebeple Türk kuvvetleri 28 Mart 1916'da Sürmene'nin Manahos Deresi'ne doğru çekilmeye başladı. Çekilen Türk kuvvetlerinin mevzileri, ardarda Rusların eline geçti. Of ve civarının bombardımanında Rusların İmperatriza Maria adlı dretnot savaş gemisinin o kadar büyük etkisi oldu ki, Oflular ve Sür-

⁶⁷ Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki muharebelerle ilgili çalışmalar yapan Altay Yiğit, bu bölgedeki bombardımanla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Birliklerimiz Of'tan Sürmene'ye doğru ricat ederken halk ta bunlara karışmıştı. Asker, sivil, kadın, çocuk... Bu ne kıyamet günü Yar Rab! Düşman donanması, geri çekilen, evini yurdunu bırakan bu insan kütlesi üzerine aralıksız top yağmuru yağdırıyordu. Her top mermisinde sayısı şehid ile acı feryatlar. Bu insan kümesi, Beka Köyü yamaçlarından geçip İvyan Köyü'nü açacağı zaman, düşman donanmasının attığı mermilerden bir tanesi, genç bir kadının hemen yanına düşmüş ve kadını 8-10 metre havaya kaldırarak parça parça etmiş olduğunu, başörtüsünün bir paraşüt gibi dalgalana dalgalana yere indiğini o günü yaşayanlar yana yakıla anlattılar". Altay Yiğit, **Birinci Cihan Savaşında Doğu Karadeniz Muharebeleri**, Trabzon 1950, s. 112, 113. Rus gemilerinin bombardımanı ile ilgili olarak bombardımanı bizzat yaşayan Hasan Umur'un verdiği detaylar da önemlidir: "Bir gün Kelali tepelerinde müthiş bir tüfek muharebesi olurken, biz Aslan'ın evinde bir odada zabıt arkadaşlarla konuşuyoruz. Birden bire yakınıımızda bir top sesi işitildi. Bizim topumuzun ateşe başladığını sanarak hep birden dışarı fırladık. Bir düşman gemisi tam Baltacı deresinin önünde, Kelali bayırlarında harp eden askerlerimize karşı top ateşine başlamıştı. Az zaman sonra bu havalideki evlerden bazıları yanmaya başladı. Evvela evden duman çıkıyor, biraz sonra alev görülüyordu. Böylece az zaman içinde müteaddit evler yanmaya başladı. Harp eden askerlerimizin arkasında yapılan bu harekete karşı askerlerimizin silah sesleri seyrekleşmeye başladı. Düşmanın top atan gemisi bir aralık, toplarını bizim tarafa çevirdi. Tepe bize siper vazifesi görüyor idiyse de, patlayan şarapneller aksi tarafa doğru geliyor ve civarımıza düşüyordu. Yakınıımızda bulunan istihkam erleri, duvarların altlarına sinerek neticeyi bekliyorlardı". Umur, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁸ 26 Mart 1916 tarihindeki Rus bombardımanını bizzat yaşayan ve bu sırada muhacir kafilesi içinde yer alan Hasan Umur, bombardımanın etkisine dair şu tasviri yapmaktadır: "Denizden atılan topların -şarkımızdaki dağlarda- patlayan şarapnellerinden çıkan ateşleri görüyoruz. Top seslerinden dağlar inliyor. 13 Mart 1916'da bütün cephemizin bozulduğunu zabıt arkadaşlarımızdan tesadüfen öğreniyoruz ki, son harp çok müthiş olmuştur. Karadan, denizden istihkamlarımız şiddetle bombardıman edilmiş, bilhassa denizden büyük toplarla yapılan bombardımanın neticesinde sol cenahımız yıkılabilmişti". Umur, **a.g.e.**, s. 64.

meneliler bu gemiye Karakoncolos⁶⁹ adını verdiler⁷⁰. Sürmene üzerinden de oyalama taktikleriyle çekilen Türk kuvvetleri, esas savunma yapacakları Araklı ilçesinin Karadere vadisine yerleşti.

Rus savaş gemilerinin baskın bombardımanına rağmen zaman zaman Osmanlı kuvvetleri tarafından da harekate girilmiştir. Nitekim, Trabzon limanındaki U-33 Alman denizaltısı, Sürmene Yeniay açıklarında yakaladığı Portugal isimli Rus gemisini torpilleyerek batırmıştır⁷¹. 1 Nisan 1916'da Trabzon'a malzeme getiren Midilli gemisi⁷², 3 Nisan'da Trabzon'a yükünü boşalttıktan sonra Sürmene önlerine geldi, Sürmene'ye bağlı Aşağı Çavuşlu'daki Rus karargahını ve Rusların depo olarak kullandıkları birkaç binayı bombardıman edip, Küçükdere nahiyesinde bulunan Rus mevzilerine birkaç top attıktan ve Rus I. Kaban Plaston Taburu'na ağır zayıat verdirdikten sonra Rus donanmasının geldiğini haber alarak bölgeden uzaklaştı⁷³.

⁶⁹ Karakoncolos: Halk inancına göre denizden gelip çocukları kaçıran canavar.

⁷⁰ Gerçekten de, "İmperatriza Maria, bir yıldan fazla süren Karadeniz macerasında yaklaşık 300 gemi yada gambotu batırmış ve 3000'in üzerinde Türk ve Alman denizcisinin hayatını kaybetmesine yol açmıştı. Hiçbir Türk gemisinin zarar veremediği bu Karakoncolos, Zonguldak ve İstanbul arasındaki kömür nakliyesini durma noktasına getirmiş, Midilli'yi boğazdan çıkarmamış, Yavuz'u mucizevi şekilde elinden kaçırmış, Of-Sürmene savunmasını kırmış, Trabzon'u düşürmüş, muhacirlerin yollarını topa tutmuş ve Trabzonluların belleğinde unutulmaz izler bırakmıştır. Kraliçe Maria gemisi daha sonra, Trabzonlulara yaşattığı acıların benzerini içindeki personelle birlikte yaşayacak bir kaza ile karşı karşıya kalacaktır. 20 Ekim 1916 tarihinde elektrikle çalışan torpidolarının akülerini şarj etmek için, imal edildiği tersane olan Yavustopol limanına gitmiş, tersanenin 1.5 mil açığında sebebi belli olmayan bir patlama yaşamış, içindeki 238 personel olay yerinde, 100 personeli ise aldıkları yaralar sonucu ölmüşlerdir". Erkan Yazıcı, "İmperatriza Maria, Bir Savaş Geminin Kaderi Bir Halkın Bedduası" adlı makaleden nakleden; Haşim Albayrak, **Of Direnişi**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2010, s. 338, 339, 341.

⁷¹ Mehmet Akif Bal, **Trabzon Kronolojisi / Kuruluşundan Bugüne Trabzon Tarihi**, İstanbul 2009, s. 114.

⁷² Midilli gemisi, malzeme taşıma yanında İstanbul'dan Trabzon'a ve diğer Doğu Karadeniz limanlarına asker, yiyecek, cephane v.s. götüren gemilere muhafızlık ta etmekteydi. Kraus-Dönitz, **a.g.e.**, s. 130.

⁷³ Bilgin, **a.g.e.**, s. 39. Karadeniz'de Rus donanmasına karşı faaliyette bulunan Alman Amiral Dönitz, hatıralarında Midilli'nin Trabzon'a gelişi ve bu bombardımanı ile ilgili olarak şu detaylara yer vermiştir: "Midilli Trabzon'a yanaştı, şehir daha da büyüdü. Bir motorbot, gemiye doğru yöneldi. Vali ve Liman Reisi gemiye geliyordu. Getirdiğimiz şeyleri teslim almak için her şeyi hazırlamışlardı. Mavna filoları etrafta kürek çekip dolaşıyorlardı. Midilli stop etti ve demirledi. Mavnalar aborda oldular. Halatlar atıldı. Her taraftan bordamızın serbest olan her yerinden hummalı bir aceleyle malzemenin boşaltılması başladı. Bu,

Midilli'nin bombardımanı üzerine akşamüstü bir Rus zırhlısı karşılık olarak Küçükdere'deki⁷⁴ Türk mevzilerini topa tuttu⁷⁵. Bu bölgedeki çatışmalarda Ruslar sadece mevcut Türk mevzilerine yönelik bombardıman yapmadı. Üç Rus torpidosu, 4 Nisan 1916'da Araklı Karadere'de⁷⁶ yeni Türk savunma hattının oluşmasını engellemek için de bombardıman yaptı. Aynı maksatla 5 Nisan'da bir Rus torpidosunun bombardımanı daha gerçekleşti. 6 Nisan'da ise bir Rus muhribi Karadere hattının sol kanadını bombardıman etti⁷⁷. Karadere hattında öncelikle, kendilerine yönelik bir savunma hattı oluşmaması ve daha önce oluşmuş savunma hattının etkisiz kalması için Karadere vadisine denizden ağır bombardıman yapan Rus donanmasına ait harp gemileri, 14 Nisan 1916 sabahı saat 07.00'de Araklı açıklarına geldi. Saat 08.00'den itibaren Rus harp gemileri Türk mevzilerini şiddetli ateş altına alırken, doğudan Rus kara taarruzu başladı⁷⁸.

Rus Rostislav ve Panteleymon savaş gemilerinden 6 inçlik (152 mm) toplarla açılan ateş, sahildeki Türk mevzilerini dövdü. O gün (14 Nisan) zarfında Türk mevzileri üzerine 1220 top mermisi atıldı. Topların tahribatı o kadar büyük oldu ki; Türk müstahkem mevkiileri tahrip edildi, top yuvaları yerle bir oldu ve kıtalar batıya doğru çe-

---

seferimizin ilk bölümüydü. Bir buçuk saat sonra demir kaldırdık. Gündoğusu rotasıyla kıyı boyunca Rus sınırına doğru yol almaya başladık. Rusların kara mevzilerini bir kere daha bombardıman ederek onlara bütün o kuvvetli donanmalarının dahi denizin sağ kanadını korumaya yetmeyeceğini göstermek istiyorduk. Rus mevzileri görünmeye başladı. Kıyıda büyük bir çadırılı ordugah, atlar, cephane sandıkları ve asker yığınları vardı. Hiçbiri, tehlikeyi fark etmemiş gibiydi. Bizi Rus kruvazörü mü sanmışlardı ne? Öyle ya, Midilli buralara nasıl gelebilirdi? O sırada birden, direğimize Türk bayrağı toka ettik ve arkasından salvo ateş başladı. Bütün gemi bünyesi sarsıldı. Mezzeborda ateşimiz, düşmanın ordugahının üzerinde patladı. Midilli'nin topları durmadan şimşekler çakıyordu. Bu desteği sonuna kadar götürmek için Türkler de karadan harekete geçtiler. Şiddetli tüfek ve makineli tüfek ateşleri çarpışmaların başladığını gösteriyordu. Kara tarafında bir Rus nakliye gemisi keşfettik ve birkaç mermi isabetiyle gemiyi yaktık". **Amiral Dönitz'in Hatıraları: 6**, (Çeviren: Mete Canitez), Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1966, S. 6, s. 84-90.

⁷⁴ Araklı ilçesinin doğusundaki dere.

⁷⁵ Fevzi Çakmak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi**, Ankara 2005, s. 173.

⁷⁶ Araklı ilçesinin tam ortasından geçen büyük dere.

⁷⁷ Çakmak, **a.g.e.**, s. 173.

⁷⁸ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı**, C. II, Ankara 1993, s. 197.

kilmeye başladı. Aynı gün saat 14.00'e kadar Türkler sahil kısmını tamamen boşalttı ve Sürmene'den Trabzon'a doğru çekilmeye başladı. Rusların sağ tarafı ise, denizden yapılan bombardımanın neticelelerini beklemek durumunda kaldı. Fakat, denizden atılan topların hedefinin dışında kalan her yerde Türkler, kahramanca mukavemet etti. Sadece Karadere cephesindeki Aho Dağı'nın alınmaya çalışılmasının Ruslara ödediği bedel, 1000 ölü ve yaralıydı. 15 Nisan'da Türk kuvvetleri, sahildeki sayısız ırmakların arasında mevzilenmiş bulunan ufak artçı müfrezelerin desteğiyle Trabzon'a doğru çekildi. Rus gemilerinden atılan birkaç mermi, bu oyalama hareketi yapmakta olan bu müfrezeleri de yerlerinden sökü� çıkardı⁷⁹. Monastarev, Rus gemilerinin Karadere cephesini bombardımanının detaylarına yönelik olarak şu ifadelerde bulunmuştur: "Rostislav, Panteleimon zırhlıları ile; Givio, Giorki, Stropi ve Stremitelni torpidoları 14 Nisan sabahı şafakla beraber Humurgan (Sürmene Çarşısı) önünde gözüktüler. Evvela sahilden topçu atış tarassutu ve irtibatı tesis etmek üzere gemilere kara subayları alındı ve Karadere'den itibaren münferit bir şekilde müdafaa eden Türk siperlerine 1500 metreye kadar sokularak ateş başlandı. 15.2'liklerle yapılan kesif ateş karşısında saat 14.00'ten itibaren Türkler çekilmeye başladı. Gemilerden kara muharebeleri gözle bile takip ediliyordu. Böylelikle gemi atışları zaman zaman değişik hedefler üzerine çevrilerek azami neticeler alındı. Bu ateş himayesi altında Rus kuvvetleri akşama doğru 10 kilometre ilerlediler. Türkler Trabzon'a doğru çekilmeye devam ediyorlardı. O gün zırhlılar, 15.2'likten 15000 mermi sarfettiler⁸⁰."

Ağır donanma topları ateşi altında geri çekilen Türk kuvvetleri karşısında Rus kuvvetleri Karadere'yi geçti ve Araklı'nın batısındaki Yanboludere'ye ilerledi⁸¹. Düşman donanmasının dövdüğü Aho Dağı'ndaki Türk mevzilerinin sol tarafında bulunan Türk Sahil Müfre-

⁷⁹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s. 354, 355.

⁸⁰ Monastarev, **a.g.e.**, s. 41.

⁸¹ Çakmak, **a.g.e.**, s. 149.

zesi, Kalafka Deresi'ne çekildi⁸². Türk birliklerinin bu çekilmelerine rağmen, 15 Nisan'da Rus gemileri tekrar sahile yanaşarak Yanboludere⁸³ sirtlarındaki Türk siperlerini bombardıman etmeğe başladı. Rus gemilerine, Rus kara kuvvetlerinin taarruza başlayacakları bildirildiğinden, ateş akşama kadar devam etti. Rus donanmasının bombardımanına paralel olarak Trabzon üzerine yürüyen Rus ordusu, bombardımanlarla Trabzon'a 18 kilometre kadar yaklaştı⁸⁴. Trabzon'un yoğun bombardımanına katılan Rus donanmasının faaliyetlerinden sonra Rus kara kuvvetleri Yomra'ya kadar ilerledi ve Rus karargahı burada kuruldu⁸⁵. Trabzon'un 18 Nisan'da işgali ve sonrasında süreci bu karargahtan yönetilecektir.

Rus bombardımanı askeri hedefli olarak sürerken, savaş boyunca bu bombardımanı yaşayan sivil kesimin karşı karşıya kaldığı durumlar da önem taşımıştır. Aslında, 1914-1916 yılları arasında Rize-Trabzon-Giresun'dan İstanbul Boğazı'na kadar bütün sahil toplulukları, Rus savaş gemilerinin bombardımanı altında kalmışlardı. Ancak, Trabzon'un bombardımanı Ruslar için özellikle ikmal açısından daha başka bir anlam taşımıştı. İlk başlarda büyük korku uyandıran bu bombardıman, ilerleyen günlerde halkta bir alışkanlık ve bir umursamazlık hali oluşturdu. Göçe (muhacerete) kadar devam eden bombardımanlar, göçe yakın zamanlarda daha da sıklaşmaya başlamıştı. Rus donanması bazen kabile halinde, bazen iki üçü bir arada Trabzon limanında boy göstererek şehri, köyleri, kasabaları, motorları, kayıkları sık sık top ateşine tutmaktaydı⁸⁶. Rus gemilerinin bombardımanı sırasında şehrin çeşitli yerlerinde yangınlar çıkmakta, çok sayıda bina

⁸² A.g.e., s. 175.

⁸³ Bugünkü Araklı ve Arsin ilçelerini ayıran dere.

⁸⁴ Monastarev, a.g.e., s. 42.

⁸⁵ Rusların savaş sonrasında Petersburg'a geçtikleri ve 18 Nisan 1916 tarihli Newyork Times Gazetesi'nde yayınlanan bir rapora göre; Ruslar Of ve Karadere'deki Türk savunmalarının çözümlenmesinde -biraz abartılı olsa da- Kraliçe Maria gemisinin faaliyetlerini göstermişlerdir. Erkan Yazıcı, "İmperatriza Maria, Bir Savaş Gemisinin Kaderi Bir Halkın Bedduası" adlı makaleden nakleden; Haşim Albayrak, *Of Direnişi*, s. 338.

⁸⁶ *Bir Ömür Bir Şehir*, s. 31.

yıkılmaktaydı. Şehir o derece harap edilmişti ki; Tabakhane Köprüsü'nden Yenicuma, Tavanlı, Tekke, Boztepe ve Hacıkasım mahallelerine bakıldığında, işgal öncesi sapsağlam duran çok sayıdaki Trabzon evi, korkunç birer iskelete dönüşmüştü.⁸⁷ Fakat, Trabzon'daki binaların çoğunu oturulamaz hale getiren bir diğer sebep ise, bazı Rumların ve Trabzon'da kalan bazı Müslümanların yağmacılıklarıydı.

17 Kasım 1914'teki ani Rus baskınından ders alan Trabzonlular, Rus gemilerine karşı daha dikkatli davrandılar. Kıyılardaki gözcüler, Rus savaş gemilerinin nerelerde görülmüş olduklarını ve nereye doğru yol almakta olduklarını telefonlarla Trabzon Vilayeti'ne bildirir, Hükümet, düşman gemilerinin şehre gelmekte olduğunu halka duyurur, halk dükkanını tezgahını bırakır, okullar, evler boşalır; ahali Değirmendere, Kuzgundere ve İmaret deresi vadilerine; Ayasofya, Tekfurçayır (Trabzon Merkez Erdoğdu Mahallesi), Kindinar (Trabzon Merkez Bahçecik Mahallesi), Soğuksu kırlarına çekilirdi. Rus gemileri Trabzon karasularına girdikten sonra kayıkları topa tutar, eğer Rus gemileri Türk topçusunun Mantili denilen kısa mesafeli toplarının menzil sahasına düşerse Türk topçusunun karşı taarruzuna uğrar ve böylece bir top düellosu olur, akşama doğru Rus gemileri çekilince halk, evlerine dönerdi. Bu durumlar tekrarlına tekrarlına halkta bir alışkanlık meydana getirmişti. Rus donanmasının geldiğinin duyulmasıyla şehir halkı kırlara boşalınca; simitçiler, kebaççılar, şerbetçi vesaire satıcılar halkın toplandığı yerlere koşarlar, oralarda ufak tefek pazarlar kurulur, alışveriş yapılırdı. Öğretmenler de, öğrencilerini buralarda başlarına toplar, o günkü derslerini öğretmeye çalışırlardı⁸⁸. Trabzon halkı, Rus gemilerini haber alınca Soğuksu gibi Trabzon'un yükseklerine çekilirdi ancak bazen Rus bombardımanı bu köylere kadar ulaşırdı⁸⁹.

⁸⁷ Tarakçıoğlu, **a.g.e.**, s. 23, 24.

⁸⁸ Tarakçıoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

⁸⁹ Bu bombardımanı çocuk yaşta yaşayan Mediha Kayra, bombardıman başladığında Soğuksu tarafına çıkarak rahatladıklarını, ancak bir süre sonra Rus top mermilerininin Soğuksu'ya kadar da tesir ettiğini anlatmıştır. Kayra, **a.g.e.**, s. 21, 22.

Trabzon halkı, Rus bombardımanını, sıklıklarından dolayı gündelik hayatın bir parçası gibi algılasa da aslında bu bombardımanlardan çok da çekmiştir. Ruslar, bombardımanlar sırasında Trabzon'daki Müslüman ahalinin kutsal saydığı günleri de dikkate almamışlardı. Öyleki, 25 Ocak 1915 tarihinde, Mevlüd-i Nebevi'ye (Peygamberin Doğum Günü'ne) tesadüf eden ve şehrin baştanbaşa bayraklarla, defne dallarıyla donatıldığı bir günde ve saat sekizde Trabzon'a gelen bir Rus torpidosu şehre ateş açmıştır⁹⁰. Toplumsal hassasiyetleri de gözetmeyen Rus bombardımanı, dramatik yönleriyle Trabzon halk şiirlerine bile konu olmuştur⁹¹:

Urus'un gemileri
Bir ileri bir geri
Urus dökti denize
Paslı tenekeleri

E Yavuz kara Yavuz
Yok mi sende kılağuz
Mariya'nın istine
Nasil gittin yalağız

E Midilli Midilli
Çabuk tüttür dumanı
Urus'un gemileri
Hep yıkayı limanı

Trabizan kızları
Ne dillidir ne dilli
Kalduk duman içinde
Yetişsana Midilli

⁹⁰ Lermioğlu, a.g.e., s. 203.

⁹¹ Mehmet Akif Bal, **Bir Şiirdir Trabzon/Trabzon Şiir Antolojisi**, Ankara 2009, s. 435-437.

E Midilli kalksana
Işıkları yaksana
Düşman basti burayi
Toplari donatsana

Ey gidi Cos'un dađi
Gelduk karşı karşıya
Bok yiyenun Mariya'si
Top atayi çarşıya

Yavuz geliyi Yavuz
Dört bir yanı kılavuz
Yedi tene gemiyi
Kovalati yalağuz

Urus'un gemileri
Siyah bayrak açayi
Midilli'yi görünce
Bulut altı kaçayi

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon ve civarına yönelik Rus harekatı ve bölgedeki Türk-Rus savaşlarıyla ilgili olarak, genellikle kara birliklerinin etkili olduğu bir savaş kanaati yaygındır. Bu, bölgenin iç kesimlerdeki askeri çarpışmalar için doğru bir durumdur. Fakat bu kanaatin, sahil bölgesindeki Rus askeri harekatını, Osmanlı-Rus savaşlarını ve savaş atmosferini açıklamak için yeterli olmadığı, Rus donanmasına ait savaş gemilerinin yaptığı bombardıman ve manevralar ile bunların sonuçları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Rus deniz kuvvetleri, yaptıkları bombardımanla çoğu zaman; Rus kara birliklerinin önünü açmış, pek çok zaman Rus kara birliklerinin zahmetli hareketlara girişmesine gerek bırakmamıştır. Rus donanması, Osmanlı deniz gücünün zayıflığı ve sahil topçu bataryalarının menzillerinin kısılalığından da istifade etmiştir. Rus donanması, Osmanlı tarafının Trabzon üzerinden Erzurum'daki III. Ordu'ya yöne-

lik nakliye faaliyetlerini ciddi şekilde engellemiş, Trabzon'a kadar olduğu gibi Trabzon civarındaki Müslüman ahalinin de buraları hızla terk etmesine yol açmıştır. Siyasi tarih eksenli çalışmaların pek fazla bahsetmediği ancak hatırat türü eserlerle arşiv belgelerinden sağlanan veriler, bombardımana ait hiç bilinmeyen özellikle toplumsal detayları ve bildiklerimiz dışında yaşananları ortaya çıkarmaktadır. Bu kaynaklardaki, Trabzon'a yönelik Rus kara birliklerinin sahil bölgelerindeki hareketi incelendiğinde, Rus deniz kuvvetlerinin hareketinin Rus kara birliklerinin hareketiyle paralel geliştiği hatta özellikle deniz hareketinden sonra başladığı pek çok ifadede görülmektedir. Bombardımanın, askeri literatürü açıklama dışında, ciddi toplumsal ve ekonomik travmalara yol açtığı da ortadadır. Gerçekten de Rus deniz hareketinin engellenememesi; hem sivillerin, hem Trabzon ve civarındaki hakimiyetin, hem askeri birliklerin ağır zararlara uğramasına ve Trabzon'un şehir olarak ağır bedel ödemesine yol açmıştır. 1914-1916 arasındaki bombardımanda, en başta şehrin mimari dokusunda büyük zararlar meydana gelmiştir. Müslümanlar yanında gayrimüslimlere ait binalar da bundan nasiplenmiştir. Şehir içindeki bombardımanlarla oluşan yıkımların etkisiyle acı ölümler yaşanmıştır. Fakat, şehrin bombardımanı ve Rus donanmasının bölgedeki ablukası, sadece bina tahribatına yol açmamıştır. Trabzon tüccarının yaptığı ticari faaliyetler, bombardımanın etkisiyle çok yavaşlayacaktır. Trabzon üzerinden özellikle Rusya'ya yapılan ihracat ve Rusya'dan yapılan ithalat bitme noktasına gelecektir. Nitekim, bombardıman sonucunda Avrupa ile yapılan ticaret de durmuş, bu durum Trabzon ticaret hacmini ciddi şekilde daraltmıştır. Pek çok Müslüman tüccar, ellerinde kalan mallar veya sattıkları ihraç ürünlerinin paralarını alamama nedenleriyle iflas edecektir. Limanın ticaret dışı kalması, Trabzon'da tüccara çalışan diğer üretim alanlarına da büyük zararlar verecektir. Fakat bombardımanın ve peşinden gelen işgalin yıkıcı özelliği, Trabzonlunun kara talihi olan muhacirlikte kendisini en fazla gösterecektir. Muhacirlik, bölge ve Trabzon için büyük bir nüfus kaybı demektir. Giden nüfusun çok önemli bir kısmı geri dön-

meyecek veya dönemeyecektir. Bununla birlikte, şehrin önemli ölçüde boşaltılması arkadaki yağmaya da fırsat hazırlayacaktır. Bir kısım Rus askeri, bir kısım Rum yağmacılar ve daha acısı birtakım Müslüman yağmacıların Trabzon'un yağmalamaları, bombardımanın etkisiyle de başlayan muhacirlikten sonra gerçekleşecektir. Bombardımanla tahrip edilen ve boşalan bir şehir, yağma ile adeta kurutulacaktır. İşte, tahrip edilen ve yağmalanan bir Trabzon, bu şekliyle Cumhuriyet dönemine intikal edecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA DH EUM 3. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 2. Şube, nr. 4/50.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 22/5.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 17/29.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 2. Şube, nr. 4/50.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 2. Şube, nr. 20/27.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 81/23.
 BOA DH EUM 5. Şube, nr. 21/44.

Kitaplar ve Makaleler

Altay Yiğit, **Birinci Cihan Savaşında Doğu Karadeniz Muharebeleri**, Trabzon 1950.

Amiral Dönitz'in Hatıraları: 6, (Çeviren: Mete Canitez), Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1966, S. 6, s. 84-90.

Bir Ömür Bir Şehir, Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları, (Hazırlayan: Hikmet Aksoy), Trabzon 2008

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, C. I-II, Ankara 1993.

Enis Şahin, “**İngiliz The Times Gazetesi’ne Göre Trabzon’un Ruslar Tarafından İşgali**”, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Güz 2009, S. 7, s. 117-141.

Enver Uzun, **Rus İşgal Komutanı S.P. Mintslov’un Trabzon Günlüğü**, Trabzon 2008.

Erkan Yazıcı, “**İmperatrissa Maria, Bir Savaş Gemisinin Kaderi Bir Halkın Bedduası**” adlı makaleden nakleden; Haşim Albayrak, **Of Direnişi**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2010.

Fevzi Çakmak, **Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi**, Ankara 2005.

Hasan Umur, **Of ve Of Muharebeleri**, İstanbul 1949.

Haydar Gedikoğlu, **Akçaabat**, Trabzon 1996.

Her Yönüyle Araklı, (Hazırlayanlar: Sinan Durmuş, Hasan Suiçmez, Zeki Dilek), Trabzon 1996.

İsmail Hacifettahoğlu, “**Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Şehit Cemal Azmi Bey**”, <http://ismailhacifettahoglu.blogspot.com/2009/11/birinci-dunya-harbi-doneminin-az.html>, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2010.

Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1997.

M. Salih Gürses, “**Rus Filosunun Trabzon’u İlk Bombardımanından Bir Hatıra**”, Yeni Yol Gazetesi, 2-3 Mart 1948.

Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi/Fetihten Kurtuluşa Kadar**, Trabzon 2000.

Mediha Kayra, **Hoşça Kal Trabzon**, (Çeviren: Cahit Kayra), İstanbul 2005.

Mehmet Akif Bal, **Bir Şiirdir Trabzon/Trabzon Şiir Antolojisi**, Ankara 2009.

_____, **Trabzon Kronolojisi / Kuruluşundan Bugüne Trabzon Tarihi**, İstanbul 2009.

Mehmet Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Trabzon 2008.

Mehmet Bilgin-Ömer Demir, **Sürmene**, İstanbul 1990.

Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon’un Yakın Tarihi**, Trabzon 1986.

Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları**, İstanbul 1949.

N. Monastarev, **Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi**, (Çeviren: Afif Ertuğrul), Ankara 1948.

Sebahattin Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Ankara 1991.

Süleyman Beyoğlu, “**Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)**”, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon 1999.

Th. Kraus-Karl Dönitz, **Şanlı Yavuz ve Midilli**, İstanbul 1974.

Tuncay Öğün, **Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği**, Ankara 1999.

W.E.D. Allen-Paul Muratoff, **Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara 1966.